

Tim Harford: Az oknyomozó közgazdász Hogyan virágoztathatjuk fel vagy tehetjük tönkre egy ország gazdaságát?

HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2014, 320 o.*

Több sikerkönyv szerzője, Tim Harford – 1973-as születésű brit közgazdász, a Financial Times újságírója, saját rovattal – ebben a kötetében a mindennapi események mögött meghúzódó közgazdasági összefüggéseket kívánja laikusok számára közhathatóvá tenni. Könyvében bemutatja egy modern nemzetgazdaság működését, érinti a legfontosabb makroökonómiai témákat.

A bevezető fejezet a London School of Economicsra kíséri az olvasót, ahol megismerheti Alban William Phillips zseniális szerkezetét, a MONIAC analóg számítógépet (*Monetary National Income Analogue Computer*), amely egy nemzetgazdaságot modellez: bemutatja, hogy a víz (= pénz) hogyan áramlik a különböző tartályok (= egy gazdaság különböző szereplői, elemei, mint például egészségügy, oktatás, kincstár stb.) között. Az egész könyvre jellemző, hogy szerzője roppant szellemes és illusztratív példákkal ragadja meg az olvasó figyelmét. A könyv egésze egy párbeszéd, amelynek egyik résztvevője az olvasó, aki kérdez, Harford válaszol, az olvasó kritizál, majd Harford reflektál, és kialakul egy remek vita köztük.

Az 1. fejezet, mint az összes későbbi is, egy idézettel indul:

„A mikroökonómia olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyekkel kapcsolatban a közgazdászok egyes esetekben tévednek, míg a makroökonómia olyanokkal, amelyekkel kapcsolatban a közgazdászok általában tévednek” (25. o.).

Az idézet kellően erős (talán túlzottan is) ahhoz, hogy felkeltse az érdeklődést, és némi képp előre is vetíti, hogy a könyvben (valamint a makroökonómiában is) sok vitás kérdéssel találkozhatunk. Az 1. fejezet egyébként egészen hasonló egy alapozó makroökonómia tankönyv bevezető fejezetéhez: olvashatunk GDP-ről, munkanélküliségről, a szerző körvonalaz néhány makroökonómiai vitát, problémát. Már itt tetten érhetjük az abból fakadó kettősséget, hogy a könyv nem szakértőknek, hanem a makrogazdasági működéshez nem értő közönségnek szól.

Egyfelől szellemes példák fokozzák az érdeklődést, valamint segítik a lényeg megjegyzését: például a bruttó hazai termék leírásakor szóba kerül a szürke ötven árnyalata, a bikinivonal-gyantázás és a Biblia (29. o.). Hasonló meghökkentő illusztrációkkal

* Eredeti megjelenés: *The Undercover Economist Strikes Back: How to Run – or Ruin – an Economy*. Riverhead–Penguin, 2013.

találkozhatunk még a Freakonomicsban (*Levitt–Dubner* [2007]). Sokkal izgalmasabbnak tűnik a GDP ilyen jellegű megközelítése, mint a közgazdaságtankönyvek alma–narancs példái (lásd például *Mankiw* [2005]).

Másfelől, a kötetről kialakítható pozitív képet rontja a szakmai pontatlanság. A szerző például a következőt írja a GDP mutatóról: „a gazdaságban megtermelt javak összértékét mutatja” (28. o.). Bárki, aki elvégzett egy bevezető makroökonómia kurzust, tudhatja, hogy ez a leírás nem csupán pontatlan, de hibás is: a GDP a végső felhasználásra szánt termékek és szolgáltatások összértékét mutatja. Harford mentésére lehetne felhozni, hogy egyes definíciók bizonyos elemeinek megértése egy nem közgazdász számára nehézséget jelenthet, de a hozzáadott érték épp nem ilyen fogalom! Két-három mondatban, esetleg példával illusztrálva könnyedén el lehetett volna magyarázni a halmozódási probléma lényegét egy gazdaságilag képzetlen ember számára is. Harmadrészt pedig problémát okoz az is, hogy bizonyos tudást Harford ismertnek feltételez, egyes jelenségek definícióját nem adja meg, és ez mindenképp csökkenti a könyv értékét. Egy átlagolvasó nem tudhatja, mi a nemzeti számlák rendszere, amelyről csupán annyi derül ki első megemlétesekor, hogy Simon Kuznets volt az úttörője, és hogy „amely alapján logikusan ki lehetett számolni a gazdaságban keletkező jövedelmek és megtermelt javak összegszerű egyezőségét” (28. o.). Sajnos ez a kettőség az egész könyvön végigvonul.

A 2. fejezet rögtön a mélyvízbe dobja az olvasót: recesszió, pénzkínálat, monetáris expanzió, nominális ármerevség. Ezek a témák egy alapozó makroökonómia-tankönyv második felében szoktak felbukkanni, miután a hallgató gondolkodásában már kialakult bizonyos makrológika, már birtokában van nagyon alapszintű modellezési eljárásoknak. Erről itt nyilván nem lehet szó, így a könyvből nem ismerjük meg a likviditáspreferencia-elméletet, az *AS–AD* modellt, az *IS–LM* rendszert, a téves helyzetmegítélés modelljét, viszont a szerző bemutatja nekünk az ezen modellek mögött húzódo gondolatmenetet. Ettől lesz igazán zseniális a könyv, ez mutatja meg a szerző átlagon felüli beleérző képességét: egy bébicsősz-szövetkezet példáján képes érthetően és izgalmasan elmagyarázni a gazdaság monetáris oldalról történő fűtésének lényegét. Ugyanezt olvashatjuk egy makroökonómia-tankönyvben is, csak ott pénzpiacunk van kereslettel és kínálattal, meg kamatláb, meg jobbra tolódó aggregált keresleti görbe, magasabb szinten pedig bonyolult matematikai formalizáció.

A 3. fejezet a pénzről szól. Kicsit talán megkésve, mivel az előző fejezetben már feltűnt az infláció, az étlapköltség, illetve egyéb olyan fogalmak, amelyek előtt érdemes lett volna a pénzről is beszélni. A fejezet szellemesen rockzenészek példával indul, rávilágítva, hogy mennyire mást jelent a pénz egyéni és aggregált szinten (62–64. o.). Majd úgy folytatódik, mint bármelyik főáramú makroökonómia-tankönyv: olvashatunk a pénz kialakulásának történetéről Yap szigetétől kezdve egészen a mai modern, belső érték nélküli pénzek, valamint a pénzfunkciók bemutatásáig. Egy-egy jelenséget ugyan remekül elmagyaráz az író, de nem nevezi nevükön őket, holott a jelenség megértése után a nem közgazdász olvasó számára is hasznos lenne egy-egy szakki-fejezés megjegyzése (például a 79. oldalon, ahol arról olvashatunk, hogy a hiperinfláció milyen problémákat okoz egy kölcsönszerződésnél, de nincs megnevezve, hogy tulajdonképpen a nem várt vagyonátrendeződésről beszélünk).

A 4. fejezetben a 2. és 3. fejezet által generált látszólagos ellentétet igyekszik feloldani a szerző, hiszen az egyik fejezetben a pénznyomtatást mint alkalmas gazdaságpolitikai eszközt mutatta be a recesszióban lévő gazdaság felfűtésére, a 3. fejezetben pedig az infláció és a hiperinfláció költségeit jellemezte. A 4. fejezet így az Éppen elegendő infláció címet kapta. Számos érv szól amellett, hogy a mai modern jegybankok a nulla infláció helyett miért inkább egy kicsi, de pozitív értéket tűznek ki célul. A szerző magyarázata azonban nem teljes. Bár beszél a fogyasztáselhalasztás miatti recessziós veszélyekről, az adósságdeflációs spirálról, a nominális bérmerevségről, a monetáris politika hatásosságának korlátairól, de kimaradnak olyan, szintén fontos érvek, mint a fogyasztói árindex mérési pontatlanságai. Továbbá a monetáris politika hatásosságának gyengülése kapcsán szóba kerülnek ugyan a nem konvencionális eszközök, például a mennyiségi lazítás, de igen keveset tudunk meg róla, holott ez a válság kapcsán igen lényeges gazdaságpolitikai eszköz lett.

Az 5. fejezet a gazdaságélénkítésről szól. Az olvasó megismerkedhet a fiskális multiplikátor fogalmával. A kötet számos fejezetéhez hasonlóan itt is érdemes lett volna több empirikus megfigyelést, adatot bemutatni (legalább egyszerűbb grafikonok, mérési eredmények formájában). A szerző említ néhány példát az IMF multiplikátorbecsléseiről és annak revízióiról, ugyanakkor tudjuk, hogy a fiskális multiplikátor tanulmányozására óriási irodalom épült. A szerző szól még az elhíresült Reinhart–Rogoff-tévedésről, mely érdekes adalék a tudományos kutatás buktatóihoz. Bár a stabilizációs politika nem csupán a gazdaság fűtését, hanem annak hűtését is jelenti, ugyanakkor erről az oldalról nem esik szó a fejezetben. Persze a cím is csupán az expanzív politikára utalt, valamint a jelen hangulatban inkább a gazdaság felpörgetése van előtérben, de a szakmai korrektséghez hozzátartozik, hogy megemlítsük: a gazdaságpolitikának az is lehet a célja, hogy „eldugja a bőlét, ha a hangulat a tetőfokára hág” (*Mankiw* [2005] 388. o.).

A 6. fejezet először leírja a rövid táv és hosszú táv közötti különbségeket. Korábban a bébicsősz-szövetkezet példáján keresztül megismerkedhettünk a keresletoldali problémákkal, ebben a fejezetben pedig a kínálatoldalaikkal: egy fogolytábor példája illusztrálja a kínálati sokkok hatását. A fejezetben szóba kerülnek főáramon kívüli nevek is, mint például a viselkedés-közgazdaságtan jeles képviselője, Daniel Kahneman (135. o.).

A 7. és 8. fejezet ismét fontos makrojelenségekkel ismerkedtet meg – olyanokkal, mint a kibocsátási rés és a munkanélküliség. A leírások ismét csak túlzottan leegyszerűsítők néhány helyen (például a 147–149. oldalon a GDP-idősor trendelemzése), viszont ahhoz elégségesek, hogy a laikus olvasó alapszintű betekintést kapjon a jelenségkörbe. A munkanélküliség kapcsán szóba kerül Henry Ford mint a hatékonysági bérezés egyik úttörője. A szerző szerint Ford „feltalálta a munkanélküliséget” (159. o.). Ez a mondat így korántsem igaz, és bár Harford később enyhít a kijelentésen, mégis félrevezető lehet a laikus olvasó számára. Aki tanult legalább alapszintű makroökonómiát, tudhatja, hogy a munkanélküliség kialakulása számos tényezőre vezethető vissza, amelyek közül a hatékony bérek elmélete csupán az egyik.

A 9. fejezet – Főnökökonómia (*Bossonomics*) – kakukktójás. A vállalatvezetés, készletezési technikák és a menedzsmentpraktikák tipikusan nem makroökonómiai

témák, ezért valójában nincs is keresnivalójuk egy ilyen könyvben, nem is kapcsolódtak igazán szervesen az eddigi témákhoz.

A 10. fejezet visszaviszi az olvasót a makroökonómia világába – A makroökonómia szirénhangjai címmel a hitelességről és a reputációról olvashatunk. A fejezet elején Harford bemutatja a Phillips-görbe elméletét (szintén egy roppant szellemes történetbe ágyazva), illetve beszél a Lucas-kritikáról is. Később szóba kerül számos terület, ahol a hitelességnek szerepe van/lehet. A fejezet azonban kicsit túlszűfolttra sikeredett, a szerző számos témába belekezd, amelyek kifejtés nélkül maradnak. Ilyen például a jegybanki függetlenség, amely önmagában megért volna egy külön fejezetet, hiszen igen kiterjedt elméleti és empirikus irodalma van. Ráadásul a hitelességről és a reputációról beszélni a függetlenség és a transzparencia fogalmának tisztázása nélkül, némiképp problematikus.

A 11. fejezetben Harford a GDP, illetve a GNP jóléti mutatóként való alkalmazásáról beszél, ami egy bevezető makroökonómia kurzus első heteinek tananyaga. Nála is felmerülnek a szokásos kritikák: a GDP jó néhány olyan tényezőt nem vesz figyelembe, amely hozzájárul az egyének jólétéhez, megfelelnek az állomány (*stock*) kategóriákról stb. Ismét számos frappáns illusztrációval találkozhatunk, azonban tárgyi tévedések is követik azokat. Például a 216. oldalon Harford azt írja, „sem az illegális kábítószer-kereskedelem, sem a hamisított áruk nem szerepelnek a GDP-ben”, ami nem igaz. Számos országban végeznek becsléseket a piacok teljesítményére, és azok részét képezik a GDP-nek, például Ausztria és Finnország esetében is. A vita egy jelentős része feloldható lenne, ha a GDP-t nem kívánnánk egyéni jóléti mutatóként értelmezni, hanem arra használnánk, amire való: az aggregált gazdasági teljesítmény mérésére – bár tudjuk, hogy a kettő azért korrelál egymással. Ez az elv részben kiolvasható Harford mondataiból is, bár explicit módon nem jelenti azt ki. A fejezet végén szóba kerül a boldog bolygó indexe (*Happy Planet Index*) és a boldogság mérésének kérdésköre, ami már átvezet A boldogság közgazdaságtana című fejezethez. Ezzel a témával ismét főáramon kívüli vizekre evezünk, megismerkedhetünk néhány viselkedés-közgazdaságtani fogalommal és behaviorista közgazdással.

A 13. fejezet ismét egy tipikus makrotémával foglalkozik: a növekedés korlátaival. Részletesebb kifejtés és a konklúzió levonása nélkül kerül szóba például az exponenciális növekedés fogalma, a technológia szerepe, a gazdasági növekedés és energiafogyasztás közötti különbségek. E fejezet témájához szorosan kapcsolódva halad tovább a szerző, a 14. fejezet címe egy nagyon izgalmas és releváns témát ígér: az egyenlőtlenséget. Ehhez képest a fejezet első felében csupán a szegénységről olvashatunk (persze a két fogalom szorosan összefonódik), és csak a második felében érkezünk el az egyenlőtlenség témájához. Sajnálatos, hogy kimaradt egy olyan kérdés, amely igen régi múltra tekint vissza, és számos közgazdasági probléma gyökere. Ha egyenlőtlenségről és közgazdaságtanról beszélünk, mindenképp meg kell említeni, hogy átváltás van az egyenlőség és a hatékonyság között (*Okun* [1975] egy egész könyvet szentel ennek a fontos témának).

Az utolsó fejezet a jövőre koncentrál, azt vizsgálja, hogy a 2008-ban kirobbant válság hogyan hatott a makroökonómia tudományára és annak művelőire, és mi várható a jövőben. Harford felhívja a figyelmet, hogy a válság előrejelzésének elmulasztását

nem róhatjuk fel a közgazdászoknak, azt azonban annál inkább, hogy nem sikerült a sokk gyors és adekvát kezelése. Harford három fejlődési utat jelöl ki a makroökonómia számára: a bankügyletek modellekben történő megjelenítése, a viselkedés-közgazdaságtan és a komplexitáselmélet. A szerző ötleteivel nehéz vitatkozni. Láthattuk, hogy a válságban jelentős szerepe volt a különböző pénzügyi innovációknak, bankokhoz is köthető termékeknek, a makromodellek azonban gyakorlatilag figyelmen kívül hagyják a bankszektort, a bank mint aktor nem is jelenik meg a főáramú modellekben. A behaviorizmus gazdasági relevanciája is tagadhatatlan, hisz a nemzetgazdaság szereplői az emberek. Az emberek pedig nem azok a racionális, módszertani individualizmussal leírható, haszonmaximalizáló aktorok, ahogyan a főáramú közgazdászok elképzelik, vagy szeretnék elképzelné őket. A komplexitástudomány pedig szintén érdekes adalékokkal szolgálhat a makroökonómia számára, kérdés, hogy annak módszertana képes-e ezekhez igazodni. A makroökonómiának tehát választ kell adnia a frissen felmerült kritikákra, az út vége – ma még – nem látható.

A könyv szórakoztató-ismeretterjesztő írás. Szerzője rendelkezik azzal a képességgel, hogy igen összetett folyamatokat, bonyolult kapcsolatokat, nehezen értelmezhető fogalmakat a laikus olvasó számára is érthetően tolmácsoljon. Mindehhez társul egy kivételesen szellemes és gördülékeny előadásmód, mely gyakorlatilag letehetetlenné teszi a könyvet. A matematikai formalizációt, a modelleket kiváltják az intuitív magyarázatok, példák, történetek és a hasonlatok. A közgazdaságtanhoz nem értő olvasó betekintést kaphat a modern nemzetgazdaságok működésébe, a makroökonómiai gondolkodásmódba, s mindezt közérthetően és élvezetesen. A közgazdaságtanhoz értő, akár makroökonómiával is foglalkozó olvasó számára pedig – miután legyőzte azon beidegződését, hogy a szakmai pontatlanságokra, hiányosságokra koncentráljon – szintén hasznos lehet más megközelítésben olvasni a már ismert fogalmakat.

Hivatkozások

- LEVITT, S. D.–DUBNER, J. [2007]: Lökonómia. Egy kóbor közgazdász a dolgok mögé néz. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- MANKIW, N. G. [2005]: Makroökonómia. Osiris Kiadó, Budapest.
- OKUN, M. [1975]: Equality and Efficiency: The Big Trade Off. Brookings, Washington.

Tőkés László